

УДК 111.852

DOI <https://doi.org/10.30970/2307-1664.2020.28.2>

ЕСТЕТИЧНЕ ЯК ДУХОВНА ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ ТРАДИЦІЇ

Наталія Баранова

*Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
історико-юридичний факультет,
кафедра політології, права та філософії
вул. Графська, 2, 16600, м. Ніжин, Чернігівська область, Україна*

У статті здійснено теоретичне осмислення національно-культурної традиції як естетичного феномена. Обґрунтувавши засадничі принципи сучасного дослідження проблеми і здійснивши всебічний аналіз, у статті систематизовано досвід вітчизняної та зарубіжної наукової думки, включаючи історичну традицію та сучасний стан щодо естетичної реконструкції такого феномена, як національно-культурна традиція. Теоретичний матеріал трансформувався в дослідження особливостей естетичної інтерпретації національно-культурної традиції.

Мета дослідження полягає в філософсько-теоретичному аналізі естетичних засад національно-культурної традиції, в репрезентації її своєрідності як естетичного феномена.

Методологічна основа дослідження побудована на міждисциплінарному інтегруванні філософських, естетичних, культурологічних, мистецтвознавчих, психологічних та історичних концепцій. Переосмислення класичної теоретичної філософсько-культурної моделі поєднано з використанням методології феноменолого-екзистенціалістської традиції, герменевтики, негативної діалектики. У роботі також використано й метод біографічного аналізу, який застосовано для дослідження проблеми кризи призму життя та творчості окремих історичних постатей.

Автор доводить, що естетичне не тільки утворює основу й сутнісний осередок духовного універсуму культури, але й виступає способом його внутрішньої організації, оскільки певним чином упорядковує духовний світ культури, визначає його «конфігурацію», граничні основи й перспективи, координати та орієнтири, опорні принципи та критерії, інтегрує його в єдине ціле. Тому доцільно стверджувати естетичну організацію культури, розуміючи під цим структурованість, системність, інтенціональність її змісту та духовних актів.

На думку автора, естетичне являє собою цілісне й усвідомлене переживання співвідношення «людина – світ», духовно-чуттєве «прийняття» світу й людського буття в ньому. Таке осмислене переживання світу здійснюється в тісній взаємозумовленості та взаємодії глибинного, буттєвого й рефлексивного пластів, оскільки естетичне як стрижневий компонент культури пронизує всю її структуру. Воно (естетичне) постає як осмислене, живе й конкретне емоційно-ціннісне переживання взаємодії людини та світу, духовно-чуттєва причетність до нього в культурі.

Ключові слова: естетичне, естетичний досвід, естетичні почуття, національна культура, традиція.

Актуальність та доцільність дослідження. Процеси глобалізації, що відбуваються в сучасному світі, виявляють глибокі протиріччя в усіх сферах життя суспільства, посилюють тенденції інтеграції та дезінтеграції, єдності та множинності, які протиставляються одна одній. Велика кількість локальних культур, які відстоюють свою унікальність, є фактом переосмислення проблеми існування різних культур у єдиному світовому просторі. Важливо зрозуміти місце кожної самостійної культури в єдиній загальнолюдській, коли, з одного боку, відбувається процес взаємопроникнення та взаємозбагачення культур, а з іншого – продовжуються національні, релігійні конфлікти між культурно-історичними спільнотами.

Нерівномірний характер глобалізації примушує різні суспільства заради самозбереження виробляти особливі захисні механізми й насамперед підтримувати тенденції локалізації.

Активізація культуротворчого процесу в Україні й загалом у світі, стратегія відродження національної культури диктує необхідність нагального розв'язання комплексу завдань, які стосуються творення, збереження, поширення та засвоєння духовних надбань нації.

Національну культуру не можна обмежувати якимись рамками. Її необхідно розглядати як цілісну систему, багатогранність і різнобічність якої дозволяє нам глибше зрозуміти особливості етнічного світосприйняття та світорозуміння.

Вплив естетичних реалій на духовний розвиток націй є настільки очевидним і масштабним, що нехтування ним є, на наш погляд, недалекоглядним і безвідповідальним.

Безпосереднім буттям свідомості націй, формою життя етносів постає естетичне світопереживання, яке акумулюється в національно-культурній традиції як специфічна форма відображення дійсності. Феномен національно-культурної традиції може бути виявленим і осмисленим шляхом дослідження тих умов, на ґрунті яких виникає естетичний процес як необхідний та важливий атрибут культури.

Прагнення досягнути сутність національно-культурної традиції на сучасному рівні, без урахування всього розмаїття чуттєвого світу людини, уявляється не дуже перспективним.

Кожна національно-культурна традиція складається з компонентів, які, незважаючи на всю різноплановість, синтезуються в органічну й досить динамічну цілісність, що об'єктивно характеризує певну історичну спільноту людей з усіма її специфічними проявами. Ці компоненти корелюють між собою та багато в чому зумовлюють персональну «фізіономіку» нації, навіть визначають її подальшу долю.

Періодично відбувається процес входження людини в естетичне буття. Його суспільну роль не слід ані ігнорувати, ані перебільшувати. Навіть більше, у контексті естетичного аналізу стають зрозумілішими складні, майже невліми для інших підходів ознаки конкретної національної культури в усьому діапазоні її предметних і духовних виявів. Причому це стосується і ретроспективи, і сучасності, і футурологічних тенденцій розвитку культури.

І якщо ми сприяємо відродженню, піднесенню духовності народу України, то повинні залучати й використовувати те цінне, що було набуто ним у минулому. Естетичні засади національно-культурних традицій дають можливість розглянути більш широкий спектр проблем духовного характеру, наблизитися до адекватного розуміння смислу й естетики буття людини. Домінантою стає орієнтація на повернення від надмірно зараціоналізованого, об'єктивістського та технократичного світобачення до конкретної живої людини, реального, а не надуманого буття, у сферу чуттєвого світу.

За умов, що склалися, звернення до національно-культурних традицій уявляється продуктивним як з огляду на необхідність формування національної самосвідомості, відродження «душі народу», так і створення довгострокової національної стратегії, пошуків шляхів та засобів подолання духовної кризи. Аналіз естетичного досвіду народу, його традицій та звичаїв може бути корисним для реалізації цих важливих програм.

Динаміка розвитку суспільства зумовлює специфіку існування феномену національно-культурної традиції як відкритого діалогу, як явища принципово полемічного, як проблемного та дискусійного поля, у межах якого взаємодіють різні творчі концепції, течії та точки зору.

Осмилення національно-культурної традиції як естетичного феномена ще не було предметом цілісного дослідження у філософській, культурологічній, мистецтвознавчій студіях. В окремих наукових працях частково висвітлюються певні аспекти цієї проблеми або ж осмислюються в контексті творчості певних мислителів.

Теоретичним підґрунтям дослідження стали праці вітчизняних та зарубіжних науковців. Під час вивчення природи та сутності естетичного, окреслення його значення для процесу формотворення культури використано філософську класику, зокрема, твори Платона, Аристотеля, Д. Віко, І. Канта, Г.В.Ф. Гегеля, Г. Лейбніца, Т. Адорно, Г. Зіммеля та інших. Проаналізовано й сучасний контекст проблеми, розкритий у доробках представників як української (І. Зязюна, А. Канарського, М. Колесника, Д. Кучерюка, В. Личковаха, О. Наконечної, О. Семашка, К. Шудрі та інших), так і зарубіжної (Ю. Борева, В. Ванслова, А. Зися, М. Кагана, А. Оганова, В. Татаркевича та інших) наукової думки.

Мета і завдання дослідження полягає в філософсько-теоретичному аналізі національно-культурної традиції, в репрезентації її своєрідності як естетичного феномена.

Основний матеріал. Розуміння національно-культурної традиції як естетичного феномена вимагає розгляду багатьох фундаментальних естетичних проблем. Серед них: предметне поле етноестетики та її роль у мистецтві (професійному й народному), національна своєрідність смислів естетичних категорій. На значну увагу заслуговує проблема трансляції в історичному часі естетичних форм і символів національної культури та визначення причин, які зумовили їх функціонування (життєві умови, душевні сили, духовні потреби тощо).

У роботі «Естетика синтезу: категорії, універсалії, парадигми (В контексті художньої творчості)» Т. Орлова підкреслює: «Естетичний фактор є рисою навіть початкового етапу розвитку свідомості й діяльності людини на цих землях» [6, с. 126].

Ставлення людини до традицій завжди було неоднозначним і мало відтінок нігілізму. Г. Горак зазначає, що заперечення колишньої культури, яке властиве ультралівим силам усіх соціалістичних революцій, не могло не позначитися на ставленні до традицій. При цьому ігнорувався той факт, що традиція формує духовність на рівні підсвідомості, вона входить у життя із заповітами предків, збагачує дитячу свідомість на початку її становлення тощо. Із традицією в людську свідомість уходить минуле, без чого духовність людини є збідненою та неповноцінною. У традиціях у сконденсованій формі наявний відібраний історією культ прилучення окремої особистості до нескінченного ряду поколінь, які змінюють одне одного. У зв'язку з цим особливої актуальності набувають теми національних традицій, національної свідомості, що є життєдайним джерелом духовності [2, с. 37].

Розглядаючи роль національно-культурної традиції в розвитку духовних цінностей, потрібно підкреслити, що жодне нове покоління не може обійтися без цих надбань культури, знань, традицій, етичних норм та інших цінностей, які сформовані до нього та укорінюються в його свідомості, уходяць у плоть і кров його, як кажуть, разом із молоком матері, і тому стають для нього чимось невід'ємно близьким, рідним. Таким чином, нове покоління будує свій національно-духовний будинок на фундаменті, який заклали його пращури [3, с. 17–18].

Якщо робиться спроба описати національно-культурні традиції як предмет естетичного сприйняття, потрібно попередньо обумовити, із точки зору якого суб'єкта та яких естетичних ідеалів і смаків цей опис буде здійснюватися, тобто про початок відліку.

У ролі такого початку відліку повинна виступати позиція суб'єкта, ідеали та смаки якого відповідають категорії прекрасного, тобто суб'єкт найбільш цілісний і гармонійний, найбільш нормальний, оскільки єдність раціонального й чуттєвого, соціального й біологічного в суб'єкті якраз і є найбільш нормальним, повноцінним його станом. Такий вибір

уявляється доцільним не тільки в загальнофілософському та загальноестетичному аспекті, але й у більш специфічному смислі. Найбільш нормальним такий суб'єкт може бути тому, що єдність його чуттєвої та раціональної сторін відповідає найбільш стійкому його стану й, відповідно, найбільш повному його існуванню, буттю, на противагу, наприклад, стану, коли чуттєве й раціональне як рівні його структури повністю протиставлені один одному й, відповідно, суб'єкт знаходиться в стані свого неіснування, небуття як цілісної істоти.

Н. Крюковський у книзі «*Homo pulcher. Людина прекрасна*» наголошує, що в естетичному контексті такий стан співвідноситься з категорією прекрасного, перетворюючи її на абсолютний початок відліку, абсолютний у межах системи естетичних понять і категорій.

«Такий суб'єкт, вступаючи в естетичне відношення з об'єктом і естетично сприймаючи останній, відображає його найбільш адекватно. Структура об'єкта, перетворюючись на естетичну інформацію (тобто стаючи мігруючою структурою!), потерпає від мінімальних викривлень із боку суб'єкта, що її сприймає, наближуючи певною мірою його точку зору до точки зору теоретичного суб'єкта» [4, с. 18].

Перші ознаки естетичного відношення, навіть естетичних категорій, – підкреслює Т. Орлова, – виявилися значно раніше появи етносів, уже в культурі епохи палеоліту. Удосконалення речей або дій було першим кроком у виникненні прагнення до досконалості – психологічної основи естетичних почуттів і спонук, як і цілий ряд інших характеристик міфологічної свідомості, що згодом увійшли до складу атрибутів етноестетичних категорій» [6, с. 101]. Останні своєю чергою «зумовлені, з одного боку, системою деперсоніфікованих характеристик культури, їх взаємозв'язками, з іншого – індивідами, котрі самі конструюють їх, надають сенсів типологізованим схемам» [5, с. 107].

Естетичний аналіз національно-культурної традиції можливий лише в тому разі, якщо самі естетичні категорії розглядаються в системі, тобто в єдності та взаємозв'язку. Однак це питання й сьогодні залишається дискусійним і маловивченим.

Зіставлення двох чи декількох національно-культурних традицій у приблизно подібних історичних умовах наглядно виявляє як спільні риси в естетичному характері, так і національні відмінності, що можуть виражатися не тільки у великій кількості естетичних нюансів, але й у відношеннях основних для даної епохи естетичних категорій.

В історії кожного народу були епохи, коли життя суспільства й людини з найбільшою повнотою та чіткістю виражали риси, які були історично закладені в даному суспільстві. Такі етапи отримали естетичну оцінку через категорію прекрасного. На кожному з таких етапів вагомими були окремі яскраві моменти, що залишили глибокий слід у національній психології та в естетичній свідомості, вони відіграли велику роль у формуванні світогляду народу та його ідеалу.

Складний «естетичний спектр» національної дійсності, який містить і основний естетичний тон, і різноманітність естетичних відтінків і переходів, зумовлює національну структуру естетичного ідеалу, конкретний, національний зміст загальних структурних елементів.

Національна своєрідність змісту естетичного ідеалу відображає не тільки конкретний зміст домінуючих естетичних категорій, але й усі їх варіації, естетичні нюанси, глибину, інтенсивність їх вираження в житті того чи іншого народу. «Трагічне», «прекрасне», «комічне» в подібних історичних умовах життя можуть виявлятися з різним ступенем інтенсивності, глибини, розмаху. Формуючись у системі базових етнокультурних архетипів автохтонного населення регіонів від часів первинного культурного синкретизму, етноестетичні категорії модифікуються під впливом реалій життя, історичної долі народу, розвитку всіх, зокрема й найвищих, елітарних форм духовної культури.

Посилаючись на Г. Гачева, можна сказати, що естетичне в національно-культурній традиції – це «...не національний характер, а, так би мовити, гносеологія, національна художня «логіка», склад мислення: якою «сіткою координат» даний народ охоплює світ і, відповідно, який космос... вибудовується перед його очима» [1, с. 44], а потім закріплюється в певних стереотипах поведінки, щоб передаватися від покоління до покоління, зберігаючи власне обличчя для кожної культури.

Національно-культурна традиція кожного народу є результат взаємодії мінливого соціального середовища та відносно незмінного психічного складу (характеру), духовного світу цього народу. Якщо ж ураховувати, що релігійні уявлення, які склалися історично, і велика кількість пов'язаних із ними традицій стосуються внутрішнього світу людей, то це означає, що внутрішній світ відіграє важливу, хоча й не фатальну роль у долях народів (націй).

Сфера чуттєвого особливо складна для аналізу такого феномена, як національно-культурна традиція. Оскільки «в аналізі чуттєвих процесів неможливо не виходити з живої людини, але не такої, якою вона може постати в чужій чи власній уяві, а такої, якою вона дійсно є в реальних життєвих обставинах» [3, с. 20].

«Чуттєві дані, – підкреслював С. Рубінштейн, – відразу ж набувають предметного значення, тобто відносяться до певного предмета» [8, с. 243]. Але для того, щоб чуттєві дані набули предметного значення, необхідна взаємодія в образі предмета («перцептивному» образі) трьох основних компонентів – «чуттєвої тканини», «значення» та «особистісного смислу». «Чуттєва тканина» робить сприйняття предмета реальним, тобто відносить його до реальності зовнішнього світу – яка існує об'єктивно та властива нашому чуттєвому сприйняттю. «Значення» приводить до норми, що суспільно фіксується та звичайно виражається в мові – слові, понятті. «Особистісний смисл» надає сприйняттю особистісної визначеності, відтінку, вираженості (частково, у мовній і мотиваційній сферах).

Щоб вплив естетичного почуття не був миттєвим, щоб слід від переживання, яке викликала певна подія, залишився в пам'яті людини, почуття знаходять неабияку захищеність у традиції, яка акумулює та зберігає їх протягом усього періоду розвитку культури. Вона (традиція) фіксує та зберігає знання про реальні якості людини, значно підвищуючи можливість виховання в ній «напруженості» всіх параметрів її соціальної активності [9, с. 25].

Стан сучасної культури значною мірою виявляє втрату людиною світоглядних орієнтирів і життєвої рівноваги та звичних способів поведінки, а також потребу в зміні культурного коду. І це викликає занепокоєння, яке своєю чергою наштовхує на думку, що естетизація повинна стати чи не найголовнішою проблемою. Процес втілення естетичного в найрізноманітніші сфери життя – від економіки й політики до реклами й моди, у буденні стереотипи поведінки, перетворення їх на естетичні об'єкти, називається естетизмом. Він призводить до естетичного зрушення, що зумовлює синтез культурного, ігрового, педагогічного, наукового, практичного використання естетичного. У цьому контексті доречно згадати слова Х. Ортеги-і-Гасета про те, що естетичний об'єкт – це «предмет, що бачиться через самого себе <...> будь-який предмет, перетворений на «Я» [7, с. 103–104].

Висновки. Завдяки поліфункціональності виявів, різноманітності теренів реалізації, зв'язку з підвалинами етнобуття естетичне забезпечило собі місце серед тих фундаментальних характеристик національно-культурної традиції, які зумовлюють єдність і цілісність національної культури, дозволяють етностетичним категоріям виступати парадигмами стосовно і мистецької, і загальнокультурної сфери, а також сприяти збереженню самототожності національних культур упродовж їх історичного розвитку.

Список використаної літератури:

1. Гачев Г. Национальные образы мира. Москва : Сов. писатель, 1988. 448 с.
2. Горак Г.І. Від Диявола до Ангела? (Чи прогресує людська духовність?). Серія 2 «Світгляд». № 7. Київ : Знання, 1991. С. 36–39.
3. Канарский А.С. Диалектика эстетического процесса. Генезис чувственной культуры. Київ: Вища школа. Изд-во КГУ, 1982. 191 с.
4. Каратаев М.М. Этический и эстетический идеал фольклора и современность. Традиции и новаторство в художественном освоении действительности. Алма-Ата : Наука, 1981. 148 с.
5. Крюковский Н.И. Homo pulcher. Человек прекрасный. Минск : Изд-во БГУ им. В.И.Ленина, 1983. 303 с.
6. Орлова Т.І. Естетика синтезу: категорії, універсалії, парадигми (В контексті художньої творчості). Київ : Абрис, 2002. 159 с.
7. Ортега-и-Гассет Х. Эстетика. Философия культуры / Ортега-и-Гассет Х. Москва : Искусство, 1991. 587 с.
8. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. СПб : Питер, 2000. 712 с.
9. Сафронов Б.В. Эстетическое сознание и духовный мир личности. Москва : Знание, 1984. 96 с.

**AESTHETIC AS THE SPIRITUAL BASIS
OF THE NATIONAL-CULTURAL TRADITION****Nataliia Baranova***Nizhyn Mykola Gogol State University,**Faculty of History and Law,**Department of Politology, Law and Philosophy**Graphska Str. 2, 16600, Nizhyn, Chernihiv region, Ukraine*

Relevance and expediency of the research. The immediate existence of the consciousness of nations, the form of life of ethnic groups, presents an aesthetic world experience, which is accumulated in the national-cultural tradition as a specific form of reflection of reality. The phenomenon of national-cultural tradition can be detected and comprehended by studying the conditions on the basis of which the aesthetic process arises as a necessary and important attribute of culture.

The purpose of the study is philosophical and theoretical analysis of the aesthetic principles of national cultural traditions in the representation of its identity as an aesthetic phenomenon.

Methodology The methodological basis of the study is based on the interdisciplinary integration of philosophical, aesthetic, cultural, artistic, psychological and historical concepts. Reinterpretation of the classical theoretical philosophical and cultural model is combined with the use of the methodology of the phenomenological-existentialist tradition, hermeneutics, and negative dialectics. The method biographical analysis is also used in the work, which is applied to study the problem through the prism of life and creativity of individual historical figures.

The main *results / findings and conclusions* lie in the fact that the reflection of the national-cultural tradition as an aesthetic phenomenon was performed in the work for the first time, as well as the interpretation of “national-cultural tradition” as a philosophical and theoretical concept was made. In the work, the cultural tradition and its role and place in national life are considered exclusively in connection with the analysis of aesthetic problems and in those aspects that influence the character of the sensory culture of a man.

The theoretical and practical significance of the study is to expand the theoretical plane of aesthetics and other sciences in terms of comprehension, and in certain problems, rethinking the aesthetic existence of the national-cultural tradition.

Conclusions and provisions of the research can be used in search of new spiritual values, in the development of the concepts of interethnic dialogue, in the development of value orientations in the process of state-building and the creation of socio-cultural models.

In the article the theoretical judgment of national-cultural tradition as aesthetic phenomenon is carried out. Having proved basic principles of modern research of a problem and, having carried out the all-round analysis of concepts culture, national, tradition, aesthetic, a ceremony, the article reveals many-sided nature of display and constructive ability of aesthetic in comprehension-cultural tradition's existence.

For the first time in the Ukrainian aesthetics experience of domestic and foreign scientific idea, including historical tradition and a modern condition of aesthetic reconstruction of such phenomenon as national-cultural tradition is systematized. The theoretical material was transformed to research of features of aesthetic interpretation of national-cultural tradition, on particular aesthetics of traditions of the Ukrainian culture and practice of functioning of a ritual component in aesthetic structure of national-cultural tradition.

Key words: aesthetic, aesthetic experience, aesthetic feelings, national culture, tradition.